ŻYDZI

ROBERT MACIĄG
KTOMIESZKA**W**POLSCE**.PL**

Kim są Żydzi?

To pytanie nie ma jednej prostej odpowiedzi, bo żydowska tożsamość jest jednocześnie etniczna i religijna. Żydem można być z urodzenia — jeśli matka jest Żydówką — ale także przez wybór, poprzez przejście na judaizm. Łączą ich wspólna historia, tradycja i kulturę, choć ta ostatnia ma wiele odcieni.
Wśród Żydów są np. Aszkenazyjczycy i Sefardyjczycy, których zwyczaje i język potrafią się znacząco różnić, ale korzenie i religia pozostają wspólne.

Skąd przyszli i gdzie mieszkali

Żydzi na tereny Polski przybyli bardzo wcześnie, bo już w X wieku, z obszarów dzisiejszych Niemiec, Czech i Węgier. Pierwsze większe wspólnoty zaczęły rosnąć w XIII wieku, zwłaszcza dzięki polityce Kazimierza Wielkiego, znanego z tego, że otaczał Żydów ochroną i zapraszał ich do rozwijania handlu oraz rzemiosła.
W tamtych czasach narodziło się powiedzenie: „Polska jest rajem dla Żydów” i rzeczywiście, w porównaniu z wieloma innymi krajami Europy, mogli tu żyć spokojniej.

Najpierw osiedlali się w dużych miastach — Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Toruniu i Gdańsku — a później w mniejszych miasteczkach, które z czasem zaczęto nazywać sztetłami. Sztetl organizował życie swoich mieszkańców jak mały wszechświat: był rynek, synagoga, łaźnia, szkoła, cmentarz, a między nimi codzienność pełna pracy, modlitwy, nauki i handlu.

W kolejnych wiekach żydowska obecność w Polsce jeszcze bardziej rosła, bo do kraju napływali Żydzi wypędzani z Niemiec, Francji, Hiszpanii czy Portugalii.
Z biegiem czasu to właśnie Polska stała się centrum żydowskiego świata.
W XVII wieku mieszkało tu ponad 80% wszystkich Żydów w Europie — tyle świadectw, historii i głosów, które przez wieki współtworzyły kulturę tego miejsca.

POLSKA RÓŻNYCH KULTUR

robb MACIĄG ETNO WARSZTATY
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
ZREALIZOWANO W RAMACH STYPENDIUM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

ŻYDZI

ROBERT MACIĄG
KTOMIESZKA**W**POLSCE**.PL**

Wiara i zwyczaje

Żydzi byli i są narodem Księgi – ich religia, judaizm, opiera się na świętych tekstach: Torze i Talmudzie. Wiara była obecna w każdym aspekcie życia – od modlitwy po jedzenie. W szabat, czyli od zachodu słońca w piątek do zachodu w sobotę, w domach gasły ogniska i zamierała praca. To był dzień odpoczynku, radości i rodziny.
Mężczyźni modlili się w synagodze, kobiety zapalały świece, a dzieci śpiewały hebrajskie pieśni.
Ważnymi świętami były Pesach (pamiątka wyjścia z Egiptu), Chanuka (święto świateł) Jom Kippur (dzień pojednania). W każdym z nich kryła się symbolika nadziei, odrodzenia i pamięci o Bogu.
Na stołach pojawiały się potrawy, które dziś uznajemy za klasykę kuchni żydowskiej: czulent (gęsta potrawa z fasoli i mięsa gotowana całą noc), gefilte fisz (karp po żydowsku), bajgle, chała i maca.

Język i muzyka

Polscy Żydzi mówili głównie w języku jidysz – mieszaninie hebrajskiego, niemieckiego i słowiańskich słów, zapisywanej alfabetem hebrajskim. Jidysz był językiem codziennym, a hebrajski – modlitwy i nauki. W wielu sztetlach słychać było też polskie i rosyjskie zwroty – ludzie żyli obok siebie, więc języki przenikały się naturalnie.
Z jidyszu pochodzi wiele słów, które weszły do polszczyzny, np. „bajzel", „geszeft" (interes), „frajda" (radość) czy „cymes" (coś świetnego).
Muzyka żydowska – zwłaszcza klezmerska – była pełna emocji. Skrzypce, klarnet i akordeon potrafiły płakać i tańczyć jednocześnie. Klezmerzy grali na weselach, targach i jarmarkach, a ich melodie do dziś brzmią w filmach i koncertach na całym świecie.

Nauka, mądrość i sztuka

Żydzi w Polsce zawsze cenili naukę i edukację. W każdej gminie istniała szkoła – cheder w której chłopcy uczyli się czytać Torę. Najlepsi kontynuowali naukę w jesziwach (szkołach rabinicznych), np. w Lublinie czy Tykocinie.
W XIX i XX wieku wielu polskich Żydów stało się wybitnymi naukowcami, artystami i pisarzami. Z Polski pochodzili m.in.:
Izaak Bashevis Singer – noblista w dziedzinie literatury
Janusz Korczak – lekarz, pedagog i obrońca praw dzieci,
Artur Rubinstein – światowej sławy pianista,
Bruno Schulz – pisarz i malarz z Drohobycza,
Estera Rachel Kamińska – aktorka, nazywana „matką teatru jidysz".
Ich dorobek współtworzył polską kulturę – teatr, literaturę, muzykę i naukę.

robb MACIĄG ETNO WARSZTATY
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
ZREALIZOWANO W RAMACH STYPENDIUM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

ŻYDZI

ROBERT MACIĄG
KTOMIESZKA**W**POLSCE**.PL**

Zagłada i utracony świat

Ten świat przestał istnieć w czasie II wojny światowej. W latach 1939–1945 niemieccy okupanci rozpoczęli eksterminację ludności żydowskiej. Powstały getto – zamknięte dzielnice w miastach, w których Żydzi byli odizolowani od reszty ludności. Później trafiali do obozów zagłady: Auschwitz-Birkenau, Treblinki, Sobiboru, Bełżca.
Z około 3,5 miliona polskich Żydów przed wojną, zginęło ponad 90%. Zniknęły całe sztetle, rodziny, szkoły i tradycje. Ale nie zniknęła pamięć – ocaleni, jak Marek Edelman, ostatni przywódca powstania w getcie warszawskim, czy pisarze jak Hanna Krall, ocalili w słowach świat, który miał zostać zapomniany.

Żydzi w Polsce dziś

Po wojnie wielu Żydów wyjechało z Polski – do Izraela, Stanów Zjednoczonych czy Francji. Ci, którzy zostali, często ukrywali swoją tożsamość z obawy przed wrogością.
Dopiero po 1989 roku, gdy Polska znów stała się wolnym krajem, zaczęła się odnowa życia żydowskiego. Dziś w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Gdańsku działają gminy żydowskie, synagogi, szkoły i fundacje. Co roku w Krakowie odbywa się Festiwal Kultury Żydowskiej, jeden z największych w Europie, przyciągający tysiące ludzi z całego świata. W wielu miastach organizowane są marsze pamięci, koncerty klezmerskie i warsztaty języka hebrajskiego.
Współcześni polscy Żydzi budują swoją tożsamość na nowo – łącząc pamięć o przeszłości z nowoczesnością, religię z kulturą, Polskę z Izraelem.

Ślady, które zostały

W niemal każdym polskim mieście można dziś znaleźć ślady żydowskiej przeszłości: synagogi (czasem zamienione na muzea), cmentarze z napisami w hebrajskim alfabecie, kamienice z gwiazdą Dawida na fasadzie. W Krakowie, Lublinie, Łodzi czy Tykocinie odtwarza się dawne tradycje i pieśni. W Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie można zobaczyć dokumenty i fotografie, które opowiadają historię narodu, który był – i znów jest – częścią Polski.

Co warto poznać?

Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie
Muzeum POLIN – „Żydzi Polscy. 1000 lat historii”
H. Krall: Zdążyć przed Panem Bogiem
Filmy: Ida, Pianista, W ciemności

POLSKA RÓŻNYCH KULTUR

ktomieszkawpolsce.pl/zydzi

robb MACIĄG ETNO WARSZTATY
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
ZREALIZOWANO W RAMACH STYPENDIUM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO